

Віталій ТЕЛЬВАК (*Дрогобич*)

ОСТАННЯ ПРАЦЯ МИРОНА КОРДУБИ ПРО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Історіографічна спадщина Мирона Кордуби тривалий час перебуває у фокусі уваги дослідників його творчої біографії і на сьогодні отримала всебічне осмислення не лише в численних статтях¹, але й в окремому розділі нещодавно виданої ґрунтовної монографії Юрія Поліщука². Цілком виправдано кордубознавці акцентують увагу на солідності й різноплановості ґрушевськознавчої складової цієї спадщини, що включає численні рецензійні огляди, а також розлогі ювілейні та меморіальні дописи³. При цьому аналіз ґрушевськіани вихованця львівської історичної школи зазвичай обмежується публікаціями кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. І лише деякі дослідники згадують останню історіографічну працю М. Кордуби “Михайло Ґрушевський як дослідник князівської доби історії України”, написану вже після Другої світової війни. Причина є прозаїчною – праця так і залишилася невиданою, зрештою, з огляду на її зміст вона і не могла бути оприлюдненою в той час. На сьогодні єдиний відомий нам машинописний примірник цього тексту відклався у фонді М. Кордуби в Державному архіві Львівської області⁴.

¹ *Піх О.* Мирон Кордуба та його праця “Українська історична література в Польщі та в еміґрації: огляд за 1927–1928 рр.” // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. істор. ф-ту Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2005. – Вип. 10. – С. 41–48; *його ж.* Українська радянська історична література в оцінці Мирона Кордуби // Наукові записки Тернопільського національного пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – Вип. 3. – С. 113–118; *Федорів І.* Володимир Антонович у перцепції Мирона Кордуби // Там само. – Тернопіль, 2011. – Вип. 1. – С. 247–252; *Руда О., Піх О.* Рецензійна діяльність Мирона Кордуби на сторінках “Kwartalnika Historycznego” (“Історичного кварталника”) // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Львів, 2012. – Вип. 5: Ювіл. зб. на пошану Олександра Колянчука. – С. 141–152; *Батюк Т.* Біографістика в історіографічній спадщині Мирона Кордуби // Наукові записки Тернопільського національного пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2015. – Вип. 2. – Ч. 3. – С. 106–110.

² *Поліщук Ю. А.* Мирон Кордуба як історіограф, археограф і джерелознавець. – Черкаси, 2019. – С. 59–128.

³ *Тельвак Віталій, Тельвак Вікторія.* Михайло Ґрушевський в історіографічній спадщині Мирона Кордуби // Проблеми гуманітарних наук: Зб. наук. пр. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка / Ред. кол. В. Галик (гол. ред.) та ін. – Дрогобич, 2018. – Вип. 42. – С. 118–142.

⁴ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р. 2923. – Оп. 1. – Спр. 8: Стаття “Михайло Ґрушевський як дослідник князівської доби історії України” (рукопис). – 9 арк.

А проте згадана праця варта значно більшої уваги дослідників з кількох причин. По-перше, в ній підсумовано багатолітню історіографічну рефлексію самого М. Кордуби стосовно творчої спадщини свого видатного вчителя. При цьому звернемо увагу на той факт, що це єдина праця в його грушевсько-знавчому доробку, не пов'язана з вимогами ювілейного чи меморіального жанрів, адже всі попередні тексти були створені для вшанування М. Грушевського. По-друге, текст написано в цілком незвичних для автора умовах галопуючої радянзації всіх сфер життя у повоєнному Львові, що відбилося і на його змісті, в якому бачимо як ритуальні покликання на погляди Маркса, Леніна та Сталіна, так і спроби оперування методологією історичного матеріалізму. Тож стаття є цікавою історіографічною пам'яткою своєрідного “перехідного” періоду в галицькій історіографії. По-третє, міцно засвоївши на зорі кар'єри вчителів принцип “*nemini credere*” (“не вірте нікому” – латин.), М. Кордуба, далеко не вперше, полемізує з ним з низки питань історії князівської доби. Зрештою, ця праця, що, за задумом партійних ініціаторів, мала стати черговим “покаянним” виступом видатного представника західноукраїнської інтелігенції, насправді перетворилася на символ опору радянській системі брутального придушення будь-якого інакомислення. Як відомо, за свій сміливий учинок автор заплатив передчасною смертю. В сумі наведені обставини помітно актуалізують потребу публікації згаданого тексту М. Кордуби.

Подієвий контекст появи статті “Михайло Грушевський як дослідник князівської доби історії України” доволі докладно реконструйований у знаній розвідці очевидця подій того часу Ярослава Дашкевича “Боротьба з Грушевським та його Львівською школою за радянських часів”⁵, до якої й відсилаємо зацікавленого читача. Тут лише згадаємо, що протягом 1945–1946 рр. радянські партійні функціонери провели у Львові низку акцій ідеологічного характеру, спрямованих на “упокорення” місцевої інтелігенції. Одним із важливих в очах влади майданчиків, на якому реалізовувався цей план радянзації західноукраїнських земель, став Львівський державний університет імені Івана Франка. Наприкінці 1945 р. з ініціативи партійної організації вишу було затверджено тематичний план доповідей з історії України, що передбачали всебічну критику “буржуазно-націоналістичних концепцій”, осердям яких вважалася спадщина М. Грушевського. За задумом партійних режисерів, на пленумах кафедр університету з її критикою першочергово мали б виступити ті учні вченого, котрі працювали в університеті – І. Крип'якевич та М. Кордуба. Від них очікувалося не лише паплюження імені М. Грушевського, а й звичне тоді каяття у слідуванні вчительським ідеям. У цій своєрідній інсценізації М. Кордубі було визначено темою його доповіді критику давньоруської концепції автора “Історії України-Руси”.

Але до свого завдання М. Кордуба підійшов зі звичною для себе науковою солідністю, чудово усвідомлюючи, що не про це йшлося партійним ініціаторам. Насамперед, він відкинув запропоновану ними тему доповіді

⁵ Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його Львівською школою за радянських часів // Український історик. – 1996. – № 1–4 (128–131). – С. 88–141.

“Буржуазно-націоналістичне висвітлення історії стародавніх часів, зокрема Київської Русі, у М. Грушевського,” переформулювавши її в академічному ключі. У виголошеній 15 лютого 1946 р. доповіді, як і в попередніх грушевськознавчих нарисах, вчитель показаний найвидатнішим українським істориком, авторитетним дослідником минулого Київської Русі та новатором-концептуалістом. Окремо доповідач зупинився на рецепції творчого доробку вчителя, показавши шанобливе ставлення до нього з боку знаних польських, німецьких та російських колег. Це, вочевидь, мало надати більшої вагомості його власним висновкам. Більше того, вийшовши за тематичні межі своєї доповіді, М. Кордуба спеціально зупинився на громадському чині М. Грушевського, розвінчавши найбільш брутальні закиди, що супроводжували згадку імені вченого в радянській пропагандистській літературі. Цей виступ своєю неочікуваною, як на ті часи, сміливістю справив неабияке враження на всіх присутніх. Про це згадують онуки М. Кордуби зі слів матері, котра була присутня на цьому зібранні як працівник університетської бібліотеки⁶.

Зрозуміло, що такий сміливий учинок не міг залишитися без наслідків. Тож влітку 1946 р. розпочалося цькування М. Кордуби, котре тривало кілька місяців. Спочатку зі сторінок республіканської⁷, а потім і столичної⁸ періодики йому закинули демонстративну відсутність критики історичних поглядів М. Грушевського, “відверте вихваляння” вчителя, умисне замовчування його “націоналістичної концепції і антинародної діяльності” тощо. Як на ті часи, звинувачення були доволі серйозними, що пророкували чималі неприємності М. Кордубі. Зрештою, згадані неприємності не забарилися, дійшло навіть до того, що його змушували залишити Львів та виїхати до Києва. Ця інтенсивна таврувальна кампанія та постійна загроза репресій підірвали і без того слабке здоров’я немолодого вченого. Як відомо, 30 квітня 1947 р. у нього стався інсульт, а 2 травня М. Кордуби не стало.

Насамкінець відзначимо, що публікацією згаданої доповіді М. Кордуби хочемо привернути увагу до інших, не менш важливих матеріалів у його фонді в ДАЛО, що надалі мало знані дослідникам української історіографії. Насамперед, це надзвичайно інформативний щоденник історика⁹. Заслугує на публікацію також його розлогий епістолярій, цікавий тим, що у своїй масі походить з років Другої світової війни – найменше знаного на сьогодні періоду в біографії діяча. Не менше вартими уваги є його неопубліковані розвідки

⁶ Білинський Б. Мирон Кордуба в контексті епохи // Україна–Польща: історична спадщина... – Вип. 5. – С. 196; Огорчак А., Білинський Б. Мирон Кордуба в спогадах онуків // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2012. – Вип. 21. – С. 893.

⁷ Вище рівень ідеологічної роботи. Обл. РАТАУ // Вільна Україна. – 1946. – 24 лип. – С. 2; X пленум Львівського міськкому КП(б)У // Там само. – 13 верес. – С. 2; Горбатюк В. Викорінимо залишки буржуазно-націоналістичної концепції Грушевського і його школи // Там само. – 4 серпня; його ж. М. Грушевський та його так звана школа: (Історіографічні замітки) // Наукові записки Львівського державного університету. Серія історія. – Львів, 1946. – Т. 1. – Вип. 1. – С. 18–27.

⁸ Ковалев С. Исправить ошибки в освещении некоторых вопросов истории Украины // Культура и жизнь. – М., 1946. – 20 июля. – С. 2.

⁹ ДАЛО. – Ф. Р. 2923. – Оп. 1. – Спр. 2: Спогади. – 152 арк.

Віталій ТЕЛЬВАК

з джерелознавства, історіографії та топономастики, як також і сумлінно розроблені для Варшавського університету лекційні курси. Оприлюднення цих матеріалів, маємо надію, надасть нового імпульсу кордубознавству, котре в останні роки відчуває брак дослідницького інтересу.

* * *

При археографічному опрацюванні доповіді М. Кордуби максимально збережено особливості авторського написання. Усі текстові скорочення, за винятком загальноприйнятих, розкриваються у квадратних дужках. Дрібні особливості тексту (закреслення, вставки над рядками) не застерігаються. Зміни в авторському тексті внесено лише в таких випадках: за сучасним правописом подано вживання розділових знаків, написання слів разом, окремо, через дефіс; назви творів, періодичних видань та видавництва автором писалися в лапках і без них, у публікації подаємо скрізь у лапках. Підрядкові посилання М. Кордуби позначено “зірочками”, коментарі упорядника, що їх подано наприкінці тексту, – арабськими цифрами.

Віталій Тельвак (Дрогобич). **Остання праця Мирона Кордуби про Михайла Грушевського**

У статті опубліковано доповідь М. Кордуби “Михайло Грушевський як дослідник князівської доби історії України”. З’ясовано обставини написання цього тексту на початку 1946 р. Вказано на його важливість для осмислення грушевськіани львівського дослідника.

Ключові слова: М. Кордуба, М. Грушевський, історіографія.

Vitalii Telvak (Drohobych). **Myron Korduba’s Last Paper on Mykhailo Hrushevsky**

The paper presents Myron Korduba’s report “Mykhailo Hrushevsky as a Researcher of the Kyivan Rus’ period in Ukrainian history”. The study clarifies the circumstances of the writing of this report at the beginning of 1946. It also highlights its importance for understanding Korduba’s works on Hrushevsky.

Keywords: Myron Korduba, Mykhailo Hrushevsky, historiography.